

**TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE HIZLI KENTLEŞMENİN
MASAL ANLATMA GELENEĞİNİN GELECEĞİNE ETKİSİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME***

**An Investigation on the Effect of Technological Developments
and Rapid Urbanization on the Future of the Tale-Telling Tradition**

Rumeysa Meliha KANBER**

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
03.07.2021	16.09.2021	28.10.2021	Araştırma
Atıf/Citation: Kanber, Rumeysa Meliha (2021) "Teknolojik Gelişmeler ve Hızlı Kentleşmenin Masal Anlatma Geleneğinin Geleceğine Etkisi Üzerine Bir İnceleme", <i>Culture and Civilization</i> , 1 (1), 41-50.			

ÖZ

Sosyal değişimin doğrudan doğruya insan tarafından yaratılan şartı teknolojik düzendir. İnsanın yaşama doğrudan müdahalesiyle ortaya çıkan teknoloji, değişmelerin en önemli hazırlayıcısıdır. Teknikten faydalanma; sosyal değişmelere sebebiyet vermiş ve âdetlerin dönüşümünde rol oynamıştır. Sanayi ve tarımın gelişmesi, ulaşım ve teknolojinin getirdiği yenilikler insanı ve kültürü önemli ölçüde değiştirmiştir. Toplumların yaşadığı bu değişme her zaman olumlu yönde gerçekleşmemiş, hızla ilerleyen üretimden faydalanan bireylerin sosyal yaşamdan uzaklaşarak tekdüze bir yaşam tarzını benimsemesinde etkili olmuştur. Bunun sonucunda, toplumsal değerler bu yaşam tarzı içerisinde eski önemini kaybetmiştir. Teknolojik gelişme ve hızlı kentleşme ekseninde değişen yaşam koşulları kültürü de etkileyerek toplumsal değerlerin değişmesine ya da yok olmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, kültür, masal, masal anlatma geleneği.

ABSTRACT

The condition of social change created directly by man is the technological order. Technology, which emerged with the direct intervention of human beings in life, is the most important preparer of changes. Making use of technique caused social changes and played a role in the transformation of customs. The development of industry and agriculture the innovations brought by transportation and technology have change people and culture significantly. This change experienced by societies has not always been effective in individual benefiting from

* Bu makale, *Erzurum İl Merkezine Bağlı Beş Köyde Kültür Değişmeleri Açısından Masal Anlatma Geleneği Üzerine Bir İnceleme* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rumeysa.gunay@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9563-1053

rapidly advancing production and adopting a monotonous lifestyle by moving away from social life. As a result social values have lost their former importance in this lifestyle. Changing living conditions on the axis of technological development and rapid urbanization have also affected the culture causing social values to change or disappear.

Key Words: Technology, culture, fairytale, fairy tale tradition.

Giriş

Halk anlatıları kültürel ürünler olmaları sebebiyle buldukları çevreye bağlı olarak değişebilen dinamik bir yapıya sahiptir. Bu yapı sosyokültürel çevrenin değişimine göre yeni bir biçim kazanır veya tamamen kaybolur. Kültür, ait olduğu toplumun dönemlere göre değişen ihtiyaçlarına cevap vererek işlevini yerine getirir. Değişen koşullar kültürel dokuyu etkiledikleri gibi bu dokuya ait ürünleri de değiştirir veya dönüştürür. Halk anlatıları da kültürün dinamizmini açıkça yansıtan ürünlerdir. Kendilerini içinde buldukları koşullara uyarlayabilen halk anlatıları, “*Geçmişe dayalıdır ve önemlidir ama aynı zamanda yeni ve günceldirler*” (Değh, 2005: 203).

Toplumların sahip olduğu inanç ve değerlerin, yaşanmışlıkların meydana getirdiği kültür, nesilden nesile aktarılırken birtakım değişikliklere uğramış, içinde bulunduğu dönemin koşullarına göre şekillenerek varlığını sürdürmüştür. Masallar da toplum hayatında bir dizi işlev ve ihtiyacı karşılayan, birtakım inanç ve değerleri, yaşanmışlıkları bünyesinde bulunduran dinamik halk anlatılarından. Bu çalışma, yaşanan teknolojik gelişme ve hızlı kentleşmenin, toplumsal yaşamı ve şuuru yansıtan masal türü ve masal anlatma geleneğinin geleceği üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Teknolojik Gelişmelerin Masal Anlatma Geleneği Üzerindeki Etkisi

Teknolojik gelişmeler içinde masal anlatma geleneği üzerindeki en büyük pay kitle iletişim araçlarına aittir. Özellikle televizyon, kültürel alanda değişimin hızını gözle görülür şekilde artırmıştır. “*Televizyonun hayatımıza girmesiyle evlerdeki oturma düzeninden, yemek saati alışkanlıklarımıza kadar bir farklılaşma oldu. Eskiden misafir baş köşeye alınırken şimdi televizyonlar odalarımızın, salonlarımızın baş köşesinde yerini aldı*” (Bahşişoğlu, 2002: 32). Bu araçlar kültürel ürünlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlama noktasında olumlu bir etkiye sahip olsa da özellikle kitlelerin algılama, tasvir etme, aktarma becerilerini köreltmüş ve kültürel unsurların yerini alarak unutulmalarına neden olmuştur. “*Günümüzde kitle iletişim araçları içinde yaygın etki bakımından birinci sırayı alan televizyon, kendisini kullananlara sadece yakın çevresini değil, dünyanın bütün kültürleriyle temas imkânını sağlamıştır*” (Düzgün, 2019: 70). Bireyler arası ilişki ve etkileşimi azaltan televizyon, bireylerin boş zamanlarında birbirleriyle sohbet etmelerine, fikir alışverişinde bulunmalarına veya birlikte farklı etkinlikler gerçekleştirmelerine engel olmaktadır.

Televizyonun masal anlatma geleneğine etkisi özellikle film ve diziler aracılığıyla olmuştur. Bu film ve dizilerin kırsal kesimdeki anlatı türleri ihtiyacını karşılaması sebebiyle masal, hikâye gibi anlatılara ihtiyaç duyulmadığından (Bahşişoğlu, 2002: 33) anlatılar zamanla unutulmuştur. “*Bu dizilerde çok güzel, bakımlı ve iyi giyimli kadınlara, zengin, otoriter, güçlü, karizmatik, yakışıklı ve klas erkekler eşlik eder. İyiler ve kötüler arasındaki mücadele, her bölümün sonunda yeni düğümlerle sunulur*” (Özdemir, 2012: 301). Belirli periyotlarda yayımlanan televizyon programlarında veya dizilerinde olayın en heyecanlı

yerinde kesilerek izleyici kitle için merak unsuru uyandırması, ihanetler, çatışmalar, yasak ilişkiler, yalanlar, aldatmalar, alay ve hakaretler, kavgalar (Özdemir, 2012: 301) gibi konular bakımından televizyon dizilerinin masallarla benzerlik göstermesi, bu dizi ve programların, anlatıcının yeteneğine bağlı olarak anlatımı bazen günler süren, dinleyicide merak uyandıran masalların yerini almasına zemin hazırlamıştır. Tekrar ve merak unsurlarının sentezi izleyici kitle açısından bağımlılık oluşturmakta, dinlenmek, eğlenmek gibi amaçlarla anlatılan masalların yerini bugün televizyonlar almaktadır. Bu durumda uzun zaman masal anlatma gereksinimi duymayan insanlar masalları unutmakta, gelecek nesillere aktarımını sağlayamamaktadır. Bireyler artık bütün hikâyenin, masalın, fıkranın televizyonda olduğunu ifade etmektedir.

Cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi diğer teknolojik cihazlar da masal anlatma geleneği üzerinde etkili olmuştur. Hızla gelişen dijital sektör, özellikle çocuk kullanıcılar için zengin içerikler üretmekte, çocuklar bu içerikler arasından isteklerine göre kitaplara, çizgi filmlere, animasyonlara hatta masallara ulaşabilmektedirler. Ancak masal kültürü yalnızca yazılı bir metinden ibaret değildir. Bu kültür anlatıcısıyla, dinleyicisiyle, icra ortamıyla bir bütündür. Bu noktada teknolojinin masal metinlerinden çok bir geleneğin icrası üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu ifade edilmelidir. Bugün hemen her eve televizyonun girmesiyle birlikte masal anlatma geleneğinin birleştirici özelliği etkisini kaybetmiştir. Köylerde bir araya gelip masal dinleyen, masal anlatımına dâhil olarak anlatıya yön veren dinleyiciler günümüzde televizyonun etkisiyle sessiz kitleler hâlini almıştır. Bu noktada masal anlatma geleneği içerisinde anlatıcı ve dinleyici ilişkisinin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Halk anlatılarına hayat veren, onlara her anlatılışında yeni bir mana kazandıran ve aktarılmasında rol oynayan unsur anlatıcıdır. *“Anlatıcılık, tarih boyunca bütün dünyada değer atfedilen bir iş olarak kabul görmüştür. O, bir taraftan “insanın özgürleşmesinin araçlarından biri” olarak görülürken diğer taraftan da modern yaşamın hüküm sürdüğü tüm dünyada dinleyici ile birlikte geçerliliğini yitiren bir değer kabul edilmiştir”* (Ergun, 2014: 35). Sözlü kültürün diğer ürünlerinde olduğu gibi masalı masal yapan da anlatıcısıdır. Anlatıcının kullandığı ses tonu, taklit yeteneği, beden dili masala bir ruh kazandırmaktadır. *“Gelenek taşıyıcı olan masalçı, masalı her anlatışta yeniler. Aynı masalı anlatan bir başka masalçı sosyal çevrenin değişmesinden dolayı anlatımına yeni unsurlar katar. Anlatıcı değiştikçe masalın nakışları, yapısı, estetik örgüsü, anlatıldığı toplumun ruhu, inanışları, gelenekleri masala yansır”* (Şirin, 2007: 56). Anlatıcılık anneden çocuğuna, dede-nineden toruna geçmektedir. Bunun yanı sıra yakın akraba ve komşulardan da masal dinleyerek masal anlatmayı öğrenen anlatıcılar da mevcuttur (Sakaoğlu, 2003: 135). Masal anlatma geleneğinin devamlılığı için anlatıcılara ve dinleyicilere ihtiyaç vardır. Çünkü masal anlatma yeteneği, geleneğin içinde yetişmekle, anlatıcıları dinleyip öğrenmekle gelişmektedir. Hızlı kentleşme ve teknolojiyle birlikte kitlelerin düşünce sistemi değişmiş, kolektif şuur yerini bireyselliğe bırakmıştır. Masal kültürü için önemli diğer bir unsur da dinleyicidir. Dinleyici, anlatıya güç katar, masal dinleyicinin varlığıyla anlam kazanır. *“Anlatıcının dikkat ettiği hususlardan biri de dinleyicilerdir. Bazılarında bir kişinin varlığı bile anlatmaya tesir ederken bazılarında da kalabalık bir dinleyici topluluğu âdeta bir imtihan havasının yaratılmasına vesile teşkil etmektedir. Bilhassa düşünlerde masal anlatanlar, kalabalıktan hoşlanan, dinleyicinin, bir yerden sonra seyircinin karşısında kendisinden geçen bir tulûat oyuncusu gibi bu işi duyarak yapmaktadır”* (Sakaoğlu, 2003: 135).

Masalların zamana ve değişen koşullara karşı direnebilmesi için anlatılarak büyümesi ve dinleyicisini bulması gerekmektedir. Teknolojiyle birlikte ortaya çıkan yeni eğlence araçları, anlatıcı-dinleyici bağıni oluşturan dede/nine-torun ilişkisini olumsuz etkilemekte, masal anlatma geleneğinin zayıflamasına neden olmaktadır. Çocuk, masal dinlemek yerine saatlerce kendine daha cazip gelen teknolojik araçları kullanmayı istemektedir. Masallar kültürel değerlerin, davranış biçimlerinin aktarımında önemli araçlardır. Masalların içerdiği kültürel unsurlar ve mesajlar, bireyin içinde bulunduğu kültürü tanıması, bireysel erginliğe ulaşabilmesi noktasında yol göstericidir. *“Masalların çocuk terbiyesinde de büyük rolü vardır. Kıraat kitapları hep bu masallarla doludur. Küçük çocukların dikkatini, alâkasını yalnız bu masallar celbeder. Onlar ilk kahramanlık derslerini, mefkûre için fedakârlıkları bu masallardan öğrenir..Bütün masallar(ımız) toplanınca, içinden çocuk terbiyesine yarayanları, millî seciyeyi takviye edenleri seçilir”* (Sakaoğlu, 2002: 12 Ziya Gökalp, Masallar, Küçük Mecmua 1922, s.11-12’den naklen). Masal anlatma geleneğinin zayıflaması, küçük yaştan itibaren verilmesi gereken değerler eğitiminin önemli araçlarından birinin kaybına işaret etmektedir. *“Çocuklar için hikâye ve masal dinlemek çok önemli bir etkinliktir. Özellikle okul öncesi eğitimde anne ve babalar, çocuğun eğitimiyle ilgilenen kimseler sık sık hikâye ve masal anlatma ihtiyacı hissederler. Zira gerek hikâye gerekse masallar çocuğun dış dünyaya açılan penceresidir”* (Temizyürek, 2003: 164). Ailede başlayan temel eğitimin önemli araçlarından olan masalların yokluğu, bireyin çevresini ve toplumdaki yerini anlamlandırırken güçlük çekmesine neden olmaktadır. Olaylar arasında henüz mantıksal ilişkiler kuramayan çocuklar için hayal gücü oldukça önemlidir. Masalların taşıdığı olağanüstülükler, çocuk dünyasındaki hayal gücüne dayalı işleyişe hizmet eder. *“Masalarda ele alınan konular, bir bakıma çocuğun iç sorunlarına, gerilimlerine gönderme yaparken dolaylı bir yoldan çocuğun dünyasına girer”* (Dilidüzgün, 1996: 36). Masalla tanışmamış çocuklar kendi dünyaları ile anlamlandırmaya çalıştıkları gerçek dünya arasında bağ kurmakta zorlanmaktadır. *“Masallarımızdan alınacak ahlâk dersi büyüktür. Bu masalların kahramanları yurt ve milletseverliğin, civanmertliğin ve fedakârlığın birer güzel örnekleridir. Yarınki neslin iyi ahlâklı, karakterli ve her türlü kötü duygu ve düşüncelerden uzak olarak yetişmesini istiyorsak onların bol bol masal, Türk masallarını okumalarını temin etmeliyiz”* (Sakaoğlu, 2002: 13 Nesip Yağmurdereli, Memleket Masalları, İnanç nr.28 c.3 1947, s.6’dan naklen). Bu nedenle masal anlatma geleneğinde gerçekleşen kırılmalar, gelecek neslin yetişmesinde önemli bir kültürel boşluğun doğmasına neden olacaktır.

Teknolojinin masal anlatma geleneği üzerindeki etkisi kitle iletişim araçlarıyla sınırlı değildir. Tarımda makineleşme, geleneksel araç-gereçler yerine modern tarım aletlerinin kullanılması da masal anlatma geleneğini etkilemiştir. Eskiden beri mevcut ihtiyaçları daha iyi karşılayabilmek üzere teknik açıdan gelişmeye çabalayan toplumlar, gelişmelerle birlikte yeni ihtiyaçlara da sahip olmuşlardır. *“Meselâ ziraat makineleşme köylünün şehirle olan irtibatını arttırmakta, şehre has hayat uslubunun köye nüfuzu ve yeni ihtiyaçlar doğurması hususunda müessir olabilmektedir”* (Bilgiseven, 1968: 190). Teknoloji ve sosyal değişimler karşılıklı olarak birbirini etkilemiş, ortaya çıkan bu yeni ihtiyaçlar kültürel alanda yaşanacak değişmelerin önünü açmıştır. Teknolojinin başlattığı değişmeler, toplumlar ve bireyler üzerinde etkisini göstererek yeni arayışların, ideolojilerin, sistemlerin, araç ve uygulamaların doğmasına sebep olmuştur. Teknolojik gelişmelerin temelinde sanayileşme hareketi yatmaktadır. *“Sanayileşme ile kastedilen, yoğun teknolojiye dayalı ve geniş çapta üretimdir”* (Atalay, 1983: 20). Bu geniş çaptaki üretim, etkisini önce kentlerde sonra daha küçük yerleşim yerlerinde göstermeye başlamıştır. Sanayileşmeyle birlikte devamlı tarımla uğraşan

nüfus oranı düşmüş, sanayide çalışan oranları artış göstermiştir. Sanayileşme, nüfus hareketliliğinin yanı sıra tarımla uğraşan toplumların kullandığı araç gereçler üzerinde de etkili olmuştur. Eskiden elde üretilen, büyük ölçüde insan gücüne dayanan tarım aletlerinin yerini bugün zaman tasarrufu sağlayan ve insan gücüne ihtiyacı azaltan teknolojik makineler almıştır. “*Tarım ve hayvancılıkta modern alet ve makinelerin kullanılması neticesinde bu alet ve makinelerin kullanımı ile ilgili yeni bilgilerin kazanılması (traktör kullanmayı öğrenme, sürücü belgesi alma vs.) biçimindeki değişiklikler, insan gücüne dayalı ortaklıkların, ırgatlık, imece, maraba uygulamalarının azalması, bu uygulamalar esnasında gerçekleştirilen ziyafet, karşılıklı sözlü kültür ürünleri aktarımı ve halk hukuku kapsamında değerlendirilebilecek bazı uygulamaların azalması veya ortadan kalkması biçiminde bir halk kültürü değişmesine yol açar*” (Düzgün, 2019: 67). Teknolojik tarım araç-gereçleri tarımsal faaliyetlerin eskiye göre daha kısa sürede tamamlanmasını sağlamakta, özellikle kırsal kesimlerde yaşayan insanların halk anlatılarına karşı tutumunu etkilemektedir. Teknolojinin avantajlarını kullanarak işlerini kısa sürede tamamlayan köylüler artık daha fazla televizyon izleyecek vakit kazanmaktadırlar. “...yaz aylarındaki tarım ve hayvancılığın zorunlu kıldığı birlikteliklerin azalması gibi nedenlerle eskisi kadar bir araya gelip sözlü halk kültürü ürünlerini paylaşmayan köylüler bunların bir kısmını unutmuşlar, eskileri aktaramadıkları gibi yeni ürünleri oluşturma çabasına da girmemişlerdir” (Düzgün, 2019: 72). İnsan gücüne duyulan ihtiyacın azalmasına neden olan bu durum sonucunda köylülerin bir araya geldiği vakitler azalmıştır.

Masallar imece hâlinde yapılan işler sırasında vakit geçirmek amacıyla da anlatılır. “*Bilhassa pamuğu evde çekirdeğinden ayırırken (Iğdır), eldeğirmeni (kikire) ile bulgur çekerken (Arpaçay), bağda toplu olarak üzüm beklerken (Taşburun), köme ve pestil gibi yiyecekler hazırlarken (Kağızman), kışık erişte keserken (Kars ve civarı), bostanda kimse yolmasın diye kavun ve karpuz beklerken (Aralık) güzel masallar anlatılır*” (Arslan, 1998: 52). Dili kullanma becerileri ile dinleyicilerin dikkatini üzerinde toplayan anlatıcı, uzun saatler süren sıkıcı işlerin yapılışı sırasında orada bulunanları anlattığı masallarla yaptıkları işe motive eder ve zamanlarını hoşça geçirmelerini sağlar. “*Eriştelik hamur yoğururken on-on beş komşu kadın bir araya gelirler. Çuvallarla un hamur yapılır. “Peşkun” dediğimiz ekmek tahtalarında mahirane bir şekilde bıçaklarla ince ince kıyılır. Bu da yine zorlu ve zahmetli bir iştir. Bunu yaparken çok güzel masal bilen ‘nene’lerden birisi buraya mutlaka davet edilir. Yüksekçe bir yere, altına bir minder verilerek rahatı temin edilir. Bu nene burada oturarak masal anlatır. Kendisine ikram edilen meyve ve diğer çerezleri bir yandan yer bir yandan güzel masallarını yağlandırır-ballandırır anlatır*” (Arslan, 1998: 53). İnsanları bir araya getiren etkinliklerin azalması masal anlatma geleneğini de olumsuz yönde etkilemiştir.

“*Geçmiş zamanlarda masal insanın hayâl sinemasıydı. Gerçek dünyada yaşananları, hayâl süzgecinden geçiren insan, mağlubiyetlere, başarısızlıklara, kaybedişlere umutla bakabilmeyi masallardan öğrenirdi. Bir gün başaracağına olan inancını, masalların mutlu sonla bitişi kamçılar ve bunun sonucunda yeniden umutlanırdı*” (Şirin, 2007: 110). Masal kahramanının karşılaştığı tüm zorluklara, engellere rağmen bir amaç uğruna verdiği mücadele; bireyin özgüven, azim, disiplin, sabır gibi erdemler kazanması noktasında yol göstericidir. Anlatıcının yeteneğine göre şekilden şekle giren, çeşitli söz oyunları ile daima canlı tutulmaya çalışılan masallar, yaş ve hiyerarşi ayrımı yapmadan her yaşta insanın ruhunu uyanık tutmayı başarmaktadır (Şirin, 2007: 110). Masal anlatımının gerçekleştiği

ortam bir hayâl okulu (Şirin, 2007: 110) niteliği taşır. Bugün mevcut olan yeni dünya, sözlü kültür ürünlerinin yerini farklı araçlarla doldurarak onların unutulmasına neden olmuştur. “Yeni dünyada bu unutmaya sürecinin sonunda hayâl okulunun tılsımı bozuldu. Yetişkinler masal anlatmayı bilmedikleri için de çocuklar hayâl okulundan uzak, masalsız büyüyorlar” (Şirin, 2007: 112). Bugün teknolojik gelişmelerin insanlara sunduğu birçok eğlence aracının, bireyin yorumlama gücünü dolayısıyla üretkenliğini kuvvetlendiren masalların yerine tercih edilmesi; yaratıcılığı, ifade ve dili kullanım becerileri kısırlanmış bir neslin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Hızlı Kentleşmenin Masal Anlatma Geleneği Üzerindeki Etkisi

Bağlam odaklı bir yapıya sahip olan sözlü kültür, ait olduğu çevrede yaşanan değişimlere göre şekillenir. “Bir metnin oluşumundaki çevre ve şart; bir hususun manasını belirtmeye yarayan daha kapsamlı ifade; olay, konu, durum arasındaki ilişki” (Artun, 2014: 78) şeklinde tanımlanabilecek bağlam, sözlü kültür ürünlerinin tam anlamıyla yorumlanabilmesi ve anlaşılabilmesi için anlatıcı ve dinleyici kadar icranın gerçekleştiği mekân açısından da ele alınmalıdır. Geleneksel yaşamda çeşitli dönemlerde gerçekleştirilen toplantıların vazgeçilmez anlatı türü masaldır. Bu tür toplantıların yapılacağı yer gündülden belirlenir. Toplantılar komşu evi, akraba evi (Artun, 2014: 348) ya da başka mekânlarda gerçekleştirilir. Bu mekânlar bütün köy halkının ortak buluşma yerleridir. Ahır sekileri, tandır evleri, köy odaları da masalların icra ortamlarındandır. Özellikle tandır evlerinde tandır başlarında toplanan insanların anlattıkları olaylar ve masallar, tandırnameleri ortaya çıkarmıştır. “Tandırnameler genel olarak doğum, çocuk, evlenme, ölüm, gök olaylarıyla ilgili inanmalar, halk hekimliği, ev, vücudun uzuvları ve hayvanlarla ilgili inanışları ihtiva eden hüküm anlamındadır” (Kaya, 2014: 747). Kitabın bu adla anılmasının sebebi genellikle tandır başında toplanılan zamanlarda anlatılmasıdır. Köylerdeki tandır evleri günümüzde eskisi kadar fonksiyonel değildir ve bugün mutfak ya da kiler hâlini almıştır. Eskiden tandır evlerinde sık sık bir araya gelen kadınların tandır başında anlattıkları masallar, bugün tandır evlerinin fonksiyonlarının değişmesi, tandır ekmeği veya yöresel bazı besinlerin yalnızca ihtiyaç duyulması hâlinde pişirilmesi, köy kadınlarının bu gerekçelerle eskisi kadar bir araya gelememesi gibi nedenlerle unutulmuştur. Ahır sekileri de tandır evleri gibi geçmişteki işlevini kaybetmiştir. “Ahır sekileri geçmişte uzun kış gecelerinde erkeklerin tarım ve hayvancılıkla ilgili günlük işleri ve siyasî olayları konuştuğu, hikâye ve masalların anlatıldığı, dinî kitapların okunduğu yerlerdir” (Çelik, 1971: 20). Bugün ahırların çoğunda elektrik, su ve kanalizasyon sisteminin bulunması, geçmişte hayvanların ısısından faydalanmak amacıyla da bir araya gelinen ahır sekilerinin, burada yapılan sohbetlerin, bir araya gelinerek anlatılan masalların da ortadan kalkmasına neden olmuştur. Şehir hayatına adapte olan köylüler, günümüzde boş vakitlerini ahır sekilerinde, tandır evlerinde masal anlatarak geçirmek yerine şehir merkezindeki alışveriş merkezlerinde, kahvehanelerde geçirmektedir. Gelişen imkânlar sonucu ısınmak için artık ahır sekilerinde oturmayan köylüler masalın icra ortamlarından birinin yok olmasına yol açmıştır. Masalların yaşatıldığı mekânlardan olan ahır sekilerinde oturma geleneğinin ortadan kalkması masal kültürünün de zayıflamasına neden olmuştur.

Sözlü kültür ürünlerinin icra ortamlarından biri de köy odalarıdır. “Çeşitli toplantılar yapmak için köylülerin toplandıkları yer ve konukların köyde kalması için hazırlanan yer anlamında açıklanan köy odaları, halkın oluşturduğu mimari yapılar ve sosyokültürel tarihin önemli yerini kapsayan meskenler olarak kabul görmektedir” (Aksakal, 2019: 295). Köy ve

köylüyü ilgilendiren konuların, idari, iktisadi konuların da konuşulduğu bu mekânlar, köy halkı için kültürel yaşamın önemli merkezlerindedir. Köy odası geleneğinin eskisi kadar sürdürülmemesi masalların icra ortamını zayıflatmıştır. Artık bu köy odalarında sözlü kültür ürünlerinin icrası ya da sohbet yerine odalarda bulunan televizyonlardan çeşitli programlar seyredilmektedir. Mekân olarak varlığını sürdüren köy odaları teknolojinin etkisiyle eski işlevini yitirmiştir. Köylerde konut mimarisinde yaşanan değişimler masal kültürünü yalnızca ahır sekileri, tandır evleri veya köy odaları gibi belirli mekânlar açısından etkilememektedir. Bugün evlerin hemen hepsinde odaların oturma odası, salon, çocuk odası şeklinde ayrılması, evlerin çok odalı olması çocuklar ile ebeveynlerin birlikte geçirdiği vakit açısından bir kısıtlama getirmektedir. Birlikte geçirilen vakitlerin azalması ve bunun sonucunda ortaya çıkan bireysellik algısı, masalların icrası ve aktarımı noktasında olumsuz bir etkiye sahiptir. “*Halk anlatısının üretildiği, nakledildiği, tüketildiği geleneksel mekânlar kahvehane, han, oda, hamam, panayır ve pazar, konak, ev ve benzeri mekânlardır. Söz konusu mekânlar, sözlü kültür ortamının birliktelik mekânlarıdır*” (Küçükbasmacı, 2012: 771). Mekânlarda meydana gelen değişimler, masal kültürü üzerinde de etkili olmuştur.

Köylerde aydınlanma ve ısınmanın değişmesi de masal anlatma geleneğini etkileyen unsurlardandır. Gerek teknolojinin gelişmesi gerek mimari yapının değişmesiyle günümüzde yeni yapılan bazı evlerde kalorifer bulunması, geçmişte aydınlanmak için kullanılan lüks lamba ve gaz lambasının yerini bugün avize ve abajurların alması, ısınmak ve aydınlanmak için bir arada bulunan köylülerin paylaşım alanlarını etkilemiştir. Masal anlatımı için genellikle kış gecelerinin tercih edilmesinin çeşitli gerekçeleri vardır. “*Gece, bu dünyanın aksine öteki âlemi sembolize etmektedir. ‘Gece’, öteki âlemin kahramanları olan cinler, periler, ruhlar; destan-efsane-masal-mit âleminin kahramanları ve iyelerin “harekete geçtiği, canlandığı, bu dünyada iken yaşadıkları yurtlarının/evlerinin saçaklarına gelerek bekleyip ev halkının anlatı ve dualarına kulak verdikleri bir zaman dilimi olarak kabul edilmektedir*” (Ergun, 2014: 36). Bu yüzden kahramanlık destanları ve masallar çoğunlukla geceleri anlatılmıştır. Gündüz vakitlerinde genellikle iş zamanı olması sebebiyle masal anlatılmaz. Günümüzde lüks lamba ve gaz lambası yalnızca tedbir amaçlı kullanılmaktadır. Gaz lambası ışığında ve soba başında anlatılan masallar, bu unsurların zamanla uğradığı değişimlerden etkilenerek icra ortamlarından birini daha kaybetmiştir.

Bir toplumun devamlılığı, kültürel değerlerin nesilden nesle aktarımıyla mümkündür. Bu aktarım için ortak bir hafıza gereklidir. Toplumsal hafızanın temellerinin atıldığı, sosyoekonomik ve kültürel değişimin açıkça görüldüğü kurum ailedir. “*Masallar genellikle yaşlılar tarafından anlatılır. Büyükler varken gençler konuşmaz. Bu yüzden masalları hep yaşlılar anlatır. Ama gençler kendi aralarında da masallar anlatırlar. Masallar genellikle yaşlı akraba ve komşulardan öğrenilir; ama bazen çok masal bilen kişiler, masalları kendileri de anında yaratabilirler*” (Artun, 2014: 347). Kuşaktan kuşağa aktararak devamlılığını sürdüren sözlü kültür ürünleri zamana bağlı olarak değişen toplumdan ve kuşaklardan etkilenmektedir. “*Türkiye’de aile, yapısal olarak, yıllar itibarıyla, geniş aileden çekirdek aileye doğru yönelim içindedir*” (Taylan, 2009: 118). Hızlı kentleşmeyle birlikte oluşan yeni yerleşim düzeni beraberinde çekirdek aile düzenindeki yoğunlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Geleneksel geniş aileden farklı olarak çekirdek ailede aile büyüklerinin diğer üyeler üzerindeki denetimi ve etkisi çok daha azdır. Günümüzde genellikle çekirdek aile tipinin tercih edilmesi, masal kültüründe değişimlere neden olmuştur. Masal geleneğinin icracıları olan dede-ninelerin artık çocuklarıyla, torunlarıyla bir

arada yaşamaması, kültürün devamlılığını olumsuz yönde etkilemiştir. “Yaşlılık bir sosyal statüdür. Çocuk, ergin, yetişkin ve yaşlı bu sosyal statülerin her birinin özel vasıfları vardır. Yaşlılığın vasfı, hüürmet ve saygı görmektir. Eski topluluklarda yaşlılar heyetine çok değer verilirdi. Bu kişilerin derin bilgileri ve deneyimleri vardı” (Nirun, 1994: 81). Masal anaları, masal nineleri hayat boyu yaşadıkları olaylardan edindikleri tecrübeler açısından toplumda söz sahibi olan kişilerdir. Artık çekirdek aile tipinin geniş aile tipine göre daha fazla kabul gördüğü köylerde eski kuşaktan kopuş masal kültüründen de kopuşu beraberinde getirmiştir. Dede-ninelerinden, diğer aile büyüklerinden, akrabalarından ya da komşularından masal dinleyerek büyüyemeyen çocuklar masal geleneğinin gelecek nesillere aktarılması için gereken değerler eğitiminden yoksun kalmaktadır.

Şehir merkezi ile köyler arasındaki yolların iyileştirilmesi, teknolojik ulaşım araçlarının ortaya çıkması gibi gelişmeler de masal anlatma geleneği üzerinde etkili olmuştur. Bu gelişmelerle yolculuk süresi de kısalmış, yolculuk esnasında yapılan sohbetlerin, anlatılan masal ve hikâyelerin yerini araçlarda bulunan radyolar veya şahsî elektronik cihazlar almıştır. Geçmişte yolların ve ulaşım araçlarının durumundan dolayı saatler süren yolculuklar, bu uzun süreyi hoşça geçirmeye yarayan masal, hikâye gibi sözlü kültüre ait ürünlerin canlı kalmasına yardımcı olmuştur. Bugün yolculuk süresinin kısalması ve insanların anlatılara alternatifler bulması bu ürünlerin unutulmasına neden olmaktadır.

Sonuç

Masallar ile ilgili değişimler, masal metinlerinden ziyade masalın icrasında yaşanmaktadır. Masalın kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan kısmı anlatı kısmıdır. Yazılı masal metinleri dünyanın her yanında halk bilimciler tarafından derlenip arşivlenmektedir ancak masalları kurtarmak için öncelikle anlatıyı kurtarmak gerekir. Çünkü birleştirici güç, canlı anlatıda saklıdır. Bir sobanın etrafında, bir meydanın ortasında anlatılan ve orada dinlenen masalın etkisini televizyondan almak mümkün değildir. Bu nedenle masal değişimleri denilince akla; masal metinlerinin değil, anlatıcıların, icra ortamının değişmesi veya yok olması gelmelidir.

Masal kültüründe yaşanan değişmelerin en önemli hazırlayıcısı televizyondur. Günümüzde hemen her eve televizyonun girmesiyle masalların, hikâyelerin yerini televizyon dizilerinin alması, köylülerin boş vakitlerini genellikle televizyon izleyerek geçirmeleri, köy işlerinden arta kalan zamanlarda dahi televizyon izlemeleri; masalların icrasını kısıtlamıştır

Ulaşım imkânlarının gelişmesiyle şehir merkeziyle olan temasını güçlendiren kitlelerin şehir alışkanlıkları kazanması da masal kültürünü etkilemiştir. Şehir hayatına uyum sağlayan bireyler, boş vakitlerini masal, hikâye anlatarak geçirmek yerine şehir merkezindeki kahvehanelerde, alışveriş merkezlerinde geçirmektedir.

Mimari sahada yaşanan değişmeler sonucu masal anlatımının gerçekleştiği mekânlar olan ahır sekilerinin, tandır evlerinin ve köy odalarının eski fonksiyonunu kaybetmesi, günümüzde köy evlerinin bile çok odalı olması da masal anlatma geleneğini etkileyen unsurlardandır. Eskiden aydınlanma ve ısınma imkânlarının yetersizliğinden dolayı sürekli bir arada bulunan köylüler, günümüzde modern aydınlanma ve ısınma araçlarından faydalanmakta, çocuklar/gençler vakitlerini genellikle büyüklerinden ayrı odalarında geçirmektedir. Hızlı kentleşme ile birlikte eski yaşam biçiminin sürdürülmediği toplumlarda bireysellik ön plana çıkmış, birlikte geçirilen vakitler azalmıştır. Birbirleriyle daha az

görüştüklerini, eski komşuluk ve akrabalık bağlarının kalmadığını ifade eden toplumlar ortak bir paylaşım alanı oluşturamamaktadır.

Masal anlatma geleneğinin zayıflamasının nedenlerinden biri de hızlı kentleşmeyle değişen aile tipi tercihleridir. Günümüzde çekirdek aile tipinin daha fazla tercih edilmesiyle masal kültürünün yaygın anlatıcıları olan dede-ninelerden uzaklaşmaya başlayan çocuklar/gençler, vakitlerini çoğu zaman bilgisayar, tablet, cep telefonu gibi teknolojik cihazlardan oyun oynayarak geçirmekte, masal kültüründen uzak yetişmektedirler. Mevcut anlatıcıların vefatı veya sözlü kültürün yapısı gereği anlatıları artık hatırlayamamaları, yeni dinleyicilerin bulunamamasından dolayı kuşaklar arası aktarımın sağlanamaması masalların unutulmasına neden olmuştur.

Değişen koşulları, kültürü meydana getiren geleneklerin yaşatılacağı elektronik bir ortamı da beraberinde getirmiştir. Günümüzde internet aracılığıyla kolaylıkla erişilebilen bu ortam masal anlatma geleneğini zayıflatmış, gelenek bu elektronik ortama yönlendirilmiştir.

Kaynaklar

Aksakal, Erdi (2019). “Türk Kültüründe Eril Mekân Örneği; Köy Odaları”, *Folklor/edebiyat Dergisi*, C.25, s.98, 291-307.

Artun, Erman (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.

Arslan, Ahmet Ali (1998). *Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Atalay, Beşir (1983). *Sanayileşme ve Sosyal Değişme “Kırıkkale Araştırması”*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı

Bahşişoğlu, Ayşegül (2002). VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi “Medya ve Geleneksel Kültür Seksiyon Bildirileri”. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bilgiseven, Âmiran Kurtkan (1968). *Köy Sosyolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

Degh, Linda (2005). “Halk Anlatısı” (çev. Z. Karagülle). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Dilidüzgün, Selahattin (1996). *Çağdaş Çocuk Yazını*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Düzgün, Dilaver (2019). “Halk Kültürü Değişmeleri ve Bir Alan Araştırması”, *Milli Folklor Dergisi*, s. 124, 62-74.

Ergun, Pervin (2014). “Türk Masal Anlatıcısının Kimliği”, *Milli Folklor Dergisi*, s.104, 33-45.

Kaya, Doğan (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Küçükbasmacı, Gülten (2012). “Halk Anlatısının Sözlü Kültür Ortamlarında Değişim ve Dönüşüm; Oda ve Konak”, *Turkish Studies*, s.7, 769-792

Nirun, Nihat (1994). *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Özdemir, Nebi (2012). *Medya, Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (2003). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Şirin, Mustafa Ruhi (2007). *Masal Atlası*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Taylan, Hasan Hüseyin (2009). "Türkiye'de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s.22, 117-138.

Temizyürek, Fahri (2003). "Türkçe Öğretiminde Çocuk Edebiyatının Önemi", *TÜBARXIII (Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi)*, 161-167.